Autor Gosti stranica
Ponedjeljak, 08 Travanj 2002 10:59

John Rawls je neosporno najznačajniji suvremeni predstavnik političke filozofije. Njegova teorija pravednosti shvaćena kao Fairness predstavlja najrazrađeniju koncepciju pravednosti u demokratskom društvu. Ostvarena i u praksi provedena pravednost najveći je jamac stabilosti demokratskoga društva. Rawls je također jedan od najdosljednijih zagovornika prava na ostvarenje građanskog neposluha (Civil Disobedience). U svojem filozofiranju on se poziva na na dugu tradiciju učinkovite primjene građanskog neposluha u američkom društvu počev od Henrya Davida Thoreaua pa do Martina Luthera Kinga Rawls definira građanski neposluh kao javnu, nenasilnu, radnju koja je motivirana vlastitom saviješću, a usmjerena protiv političkih zakona, sa svrhom da se postigne promjena zakona ili vladine politike. Rawls naglašava da građanski neposluh ima smisla jedino u društvima s visoko razvijenom i stabilonom demokracijom koja još nisu dosegla stupanj potpune savršenosti, ali u kojima je došlo do narušavanja i povrede temeljnih načela pravednosti.

Budući da je naše društvo na najboljem putu da ostvari navedene kriterije, - jer po novome kalendaru od 3. siječnja 2000. živimo u visoko razvijenoj demokraciji, u kojoj ipak tu i tamo dogodi poneki proceduralni lapsus -, kolega Guste Santini i ja odlučili smo ovom raspravom i diskusijom o građanskom neposluhu s različitih motrišta postaviti pitanje, mogu li naši građani po uzoru na američke i zapadnoeuropske državljane svoja osnovna prava pokušati ostvarivati institucionalnim građanskim neposluhom? Kao primjere navodim izvanparlamentarne pokrete optora protiv atomskoga naoružanja i neograničene uporabe nuklearne energije, ekološke pokrete za očuvanje okoliša, antiglobalističke prosvjede za očuvanje kulturne i nacionale posebnosti. Svi ovi pokreti u početnim stadijima okarakterizirani su kao ilegalni; u očima vlasti izgledali su kao čimbenik destabilizacije, a zapravo su pridonijeli jačanju demokratskoga diskursa. Znakovito je da su se svi ovi protagonisti građanskoga neposluha u ostvarenju svojih ideja pozivali na prirodno, transpozitivno pravo koje se u većini slučajeva kosilo s pozitivnim pravom zapadnoeuropskih demokratskih društava.Riječ je dakle o oblicima građanskoga neposluha koji se odvijao u dobro uređenom (well-ordered) društvu u kojem je pravednost neupitna vrijednost (nearly just society).
Za Rawlsa je naime pravednost "prva vrlina društvenih institucija" o kojoj ovisi stabilnost demokratskoga društva, koja je zapravo usporediva s istinom u misaonim sustavima. Kao takova pravednost se izravno tiče pojedinca kao osobe i društva sa svim njegovim institucijama, ustavom i zakonima. Svaki čovjek kao osoba posjeduje pravo na nepovredivo vlastito dostojanstvo koje ne može biti dokinuto čak ni uime boljitka cjelokupnoga društva. Predmet pravednosti jesu osnovna društvena dobra (social primary goods), koja mogu biti nematerijalne i materijalne naravi. Za nematerijalna dobara (in politicis) Rawls ne dopušta nikakve nejednakosti, dok su u ekonomskom pogledu (in oeconomicis) razlike neizbježne. Rawls govori zapravo o dva načela pravednosti:
Prvo: "Svaka osoba ima jednako pravo na u potpunosti adekvatnu shemu jednakih osnovnih prava i sloboda koja je spojiva sa istom shemom za sve, a u toj shemi jednakim političkim slobodama, i samo tim slobodama, valja jamčiti njihovu vrijednost";
Drugo: Društvene i ekonomske nejednakosti trebaju zadovoljiti dva uvjeta: a) trebaju se odnositi na službe i položaje dostupne svima pod uvjetima pravične jednakosti mogućnosti; b) trebaju biti od najveće koristi za najlošije stojeće članove društva".
Prvo načelo pravednosti zahtijeva jednaku participaciju u temeljnim slobodama i političkim pravima u smislu maksimalizacije individualne slobode. To podrazumijeva jamstvo pravične

vrijednosti političkih sloboda, tako da one nisu samo formalne, te pravičnu, a ne samo formalnu, jedankost mogućnosti (fair šanse) za sve građane. Riječ je naime o temeljnim pravima građana kao što su pravo političkih izbora (birati i moći se kandidirati), pravo na političko i društveno aktiviranje, sloboda govora i okupljanja, temeljne ljudske slobode, sloboda savijesti, misli, i religije, pravo na rad i na osobno vlasništvo, pravo na tjelesnu nepovredivost i osobnu sigurnost, sloboda od straha i terora (posebno aktualna u Americi poslije ¸11 rujna 2001). U pogledu navedenih vrijednosti Rawls se zalaže za egalitaristički oblik liberalizma u kojemu svaki pojedinac ima pravo zahtijevati maksimačističko ostavarenje svih ovih prava.
U ekonomskom pogledu vrijedi načelo razlike (difference) koje kaže da se ekonomske nejednakosti reguliraju tako da, bez obzira na stupanj razlike najveću korist ipak imaju najlošije stojeći članovi društva. Načelo razlike primjenjuje se i na ugled i moć, a ne samo na imetak i njegovo stjecanje. Načelom razlike Rawls se zalaže za društvo sa socijalnom pravdom i argumentira protiv libertarianističkoga shvaćanja tržišne privrede, dakle protiv nekontroliranoga kapitalizma zasnovanog na principu "laisser-faire". Tržište nije jedino koje može regulirati socijalne odnose u društvu, nego država u prvom redu nosi odgovornost za dostojanstven život svojih građana i treba kroz svoje institucije raditi na ostvorenju pravednosti, razrađene na načelu omogućiti svim građanim fair šanse u ostvarivanju njihovih građanskih prava. Sloboda i jednakopravnost bilokojega građanina ne smije biti ugrožena gospodarskim nejednakostima. Država mora poštivati i štititi temeljno slobodarsko načelo da se sloboda pojedinca ne može ni pod koju cijenu monetarizirati.
Ako su iscrpljenje sve pravne mogućnosti u ostvarenju vrijednosti slobode i jednakosti svih građana, onda u demokratskom društvu preostaje jedino stredstvo građanski neposluh. On ima prvenstveno apelativnu funkciju jer se njime treba kod što većeg broja građana probuditi osjećaj i smisao za etičku dimenziju pravednosti. Sudionik građanskog neposluha djeluje kao građanin, a ne kao revolucionar. Svrha prosvjeda nije promjena sustava, nego poboljšanje demokracije i postojeće politike. Zato se i trebaju pristaše građanskoga neposluha zalagati da njihov prosvjed pridobije što veći broj aktivnih sudionika. Građanski neposluh treba biti artikuliran što je moguće razložnije i razboritije. Riječ je o javnom činu koji je zasnovan na argumentaciji javnoga uma. Načelo na koje se pozivaju pristaše građanskoga neposluha jest da u demokraciji ne smije ništa ostati skriveno i zatajeno. Ako nešto ne može podnijeti kritiku građanske javnosti, onda nije razumno, niti etički moralno. Kantovo "načelo publiciteta", koje Rawls prihvaća kao načelo javnoga uma, temelji se na uvjerenju da su razum i um uvijek javni, privatni um je čista besmislica. U političkom pogledu može se govoriti samo privatnim spletkma i zakulisnim igrama, što se u tradiciji političke filozofije naziva "arcanum imperium". Nomen est omen.

Ministar financija koji prikriva ili ne želi do kraja razotkriti neregularno poslovanje u određenoj banci, gubi u javnosti kredibilitet dužnosnika i djeluje, u očima zagovornika građanskoga neposluha kao privatna osoba. Rektor sveučilišta koji ne želi potpisati diplome studentima koji su završili svoj studij, kao što je slučaj s magnifcusom zagrebačkoga sveučilišta, gubi ipso facto akademsku funkciju koju obnaša jer se ogriješio o temeljna akademska načela, pa u očima studanata i javnosti fungira samo ut privatus, kao privatna osoba.
Ako se za građane može reći da rječnikom političkoga liberalizma uče i profitiraju iz sukoba različitih ideja i argumenata, onda bi se po analogiji moglo ustvrditi da i demokratski sustavi mogu samo profitirati od civilizirano organiziranih i uspješno provedenih prosvjeda zasnovanih na načelima građanskoga neposluha. Kad građani, a to jamačno vrijedi i za političare, u svojem iznošenju argumenata u prilog ostvarenja egalitarističke koncepcije pravednosti slijede javni um,

oni tada produbljuju i obogaćuju javnu kulturu demokratskoga društva. Završit ću parafraziranjem misli nedavno preminuloga H.-G. Gadamera: Nije dovoljno samo pokazati solidarnost prema omome čije je dostojanstvo povrijeđeno. Potrebno je u praktičnom smislu postati svjestan toga. Možemo li u našemu društvu doista postati svjesni svih kreativnih mogućnosti građanskoga neposluha?